

UDK: 243.2/7(497.5:4-67EU), 341.232

Izvorni znanstveni članak

Primljen 19. kolovoza 2005.

Prihvaćen 3. studenoga 2005.

Dr. sc. Herwig Roggemann,
profesor u mirovini
Freie Universität Berlin

KAZNENOPRAVNA I REGIONALNA SURADNJA - NAPOMENE O ODNOSU PRAVA I POLITIKE

Sažetak

Rad je podijeljen u četiri dijela. U prvome, autor razmatra odnos prava i politike, prava i moći. Posebno ga zanima na koji se način formira odnos prava i politike u supranacionalnom prostoru Europske unije, u kojoj se mjeri politika treba i smije služiti pravom, a pravo politikom kao instrumentom ostvarivanja svojih ciljeva. I gdje su granice uzajamne instrumentalizacije. U demokratskoj, slobodnoj pravnoj državi pravo ima primat nad politikom, ograničava politiku i daje joj legitimitet. Izvan pravne države, politika ima primat u odnosu na pravo.

U drugome dijelu autor izlaže različite pravne prostore u kojima se pravo i politika sučeljavaju: nacionalni pravi prostor, međunarodni pravni prostor i supranacionalni europski pravni prostor.

U trećem dijelu izloženi su temelji i granice pravne suradnje i odnos te suradnje prema političkoj suradnji. Kazneni sud za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji osnovan je isključivo kao neovisan kazneni sud pa je u svome postupanju ograničen na kazneno postupovna sredstva koja mu je na raspolaganje stavio Statut (1993.) i Pravila postupka (1994.) uključujući njihove novele i priznata načela međunarodnog kaznenog prava.

U trećemu dijelu autor govori o kritici prekoračenja nadležnosti, uzevši za primjer Europsku uniju, Haški tribunal za bivšu Jugoslaviju, SAD i Stalni međunarodni kazneni sud. Autor ističe da način na koji je Vijeće ministara EU instrumentaliziralo kazneni sud UN-a za unutareuropske političke ciljeve ne predstavlja postupak primjeren europskom pravnom prostoru.

Ključne riječi: *pravo, politika, nacionalni pravni prostor, međunarodni pravni prostor, supranacionalni europski pravni prostor, Europska unija, Tribunal za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji*

1. PRAVO I POLITIKA – TRAJNI NAPETI ODNOS

Znanstvenik koji se bavi pravnim ili političkim znanostima, ali i političar, uvijek imaju dovoljno povoda za promišljanje o odnosu prava i politike ili, što bi ovdje trebalo izjednačiti, o odnosu prava i moći. Aktualan povod za takvo što daju ne samo tema ovoga skupa nego i najnovije kontroverze o primjerenosti nastavka proširenja Europske unije (EU) na istok i jugoistok, te specifična uloga koju u ovome procesu počinju igrati kazneni sud Ujedinjenih naroda i pitanje suradnje s njim.

Osim toga, za njemačkog se znanstvenika s područja pravnih znanosti uvijek iznova radi o teoretskoj procjeni događaja koji su se odvijali za vrijeme Drugoga svjetskog rata i nakon njega, te o pitanju podjele Njemačke i prevladavanja te podjele prije 15 godina.

Za sve nas Europljane važno je na koji se način formira odnos prava i politike na supranacionalnom prostoru Europske unije koji se i dalje razvija? To se pitanje postavlja neovisno o tome hoće li ili neće, te kada će svih 25 parlamenata država članica EU ratificirati nacrt ustavnog ugovora koji je Europsko vijeće EU donijelo u Rimu 2004.

Ne manje važno je i pitanje u kojoj se mjeri politika treba i smije služiti pravom, a pravo politikom kao instrumentom ostvarenja svojih ciljeva? Gdje su granice takve uzajamne instrumentalizacije?

Među temeljne premise pravne države spada i načelo prema kojemu je politička vlast ustrojena u skladu s pravom. Stjecanje, gubitak i ostvarivanje političke moći regulirani su pravnim postupcima.

Ukratko: u demokratskoj, slobodnoj pravnoj državi primat ima pravo u odnosu na politiku, ograničava politiku i daje joj legitimitet. Izvan pravne države politika ima primat u odnosu na pravo. Pravo djeluje kao instrument politike, ne mora je ograničavati nego joj i služi.

Potrebno je, međutim, ovo funkcionalno gledište o odnosu prava i politike dopuniti upućivanjem na materijalnu vezu i formalnu razliku među njima: pravo je, barem u jednome dijelu, rezultat političkog procesa odlučivanja, ako ga možemo nazvati „zgrušanom politikom“. Rezultati političkog odlučivanja uklapanjem u pravnu formu dobivaju povećanu normativnu legitimaciju važenja u usporedbi s jednostavnim političkim odlukama i očitovanjima volje. Istodobno parlamentarni postupci daju pravnome aktu višu razinu demokratske legitimacije.

2. RAZLIČITI PRAVNI PROSTORI

Odnos prava i politike na različite se načine učinkovito očituje na tri različite pravne razine ili - kako se to od zasjedanja Europskog Vijeća u Tampereu (1999.) može reći - u tri različita pravna prostora (*legal spaces*):

- (a) u nacionalnom pravnom prostoru,
- (b) u međunarodnom pravnom prostoru,
- (c) u supranacionalnom europskom pravnom prostoru.

Ova se tri pravna prostora razlikuju po stupnju integracije te samim time po stupnju normativne regulacije (*Verrechtlichung*) političkih, gospodarskih i socijalnih procesa odlučivanja. Razlikuju se i po razvijenosti pravne suradnje.

(a) Razvoj situacije u *nacionalnom pravnom prostoru* (primjerice u SR Njemačkoj), kako ranije tako i danas, obilježen je pojačanim stupnjem normativne regulacije koja dovodi do uklanjanja tzv. „prostora bez prava“. Obitelj, škola, poduzeća, bolnice, vojska i zatvori samo su neki od primjera pojačanog pravnog reguliranja i strukturiranja socijalnih prostora koji su prije bili ili potpuno neregulirani ili ustrojeni po posebnim pravilima („posebni odnos vlasti“). Ta opća tendencija normativnog reguliranja danas vrijedi i na području političkih stranaka čije osnivanje, unutarstranačka organizacija i izbori, a prije svega njihovo financiranje, moraju biti u skladu sa zakonskim normama čije poštivanje nadziru redoviti i ustavni sudovi.

Među neriješena, a u njemačkoj pravnoj znanosti uvijek iznova sporna pitanja strukturalnog razgraničenja područja prava i politike, spada i pitanje: u kojoj mjeri sudbena vlast putem ustavnih sudova smije suoblikovanjem i postavljanjem uvjeta i granica ulaziti u primarno politički prostor zakonodavca, tj. parlamenta? To se naime događalo i još se uvijek događa u brojnim odlukama. Kao primjer može poslužiti nedavna odluka njemačkog Saveznog ustavnog suda koji je neustavnima proglasio niz odredbi Zakona o kaznenom postupku.

Sljedeći je primjer postupak koji još uvijek traje, a u kojemu njemački sudovi preispituju usklađenost odredbi i primjene europskog uhidbenog naloga (iz 2004. godine a temeljem okvirne odluke Vijeća EU-a iz 2002.) sa standardima pravne zaštite koje jamči njemačko ustavno pravo. Pritom dolazi do sukoba među načelima demokracije i pravne države, kao i među različitim nacionalnim i europskim standardima pravne zaštite, te unutar načela podjele vlasti i konačno među zahtjevima nacionalne i europske zakonodavne nadležnosti.

Taj primjer izvrsno pokazuje da se konkretni oblici i granice pravne suradnje u europskom pravnom prostoru stalno razvijaju i ostaju kontroverzni. Njemački je Savezni ustavni sud ostavio otvorenim pitanje jesu li u europskom pravnom prostoru prevladane nadležnosti preispitivanja jednog nacionalnog ustavnog suda u skladu s mjerilima vlastitog ustava, te je uveo samo dokaznu pretpostavku (*Beweisvermutung*) u korist europskog prava.

Među otvorena pitanja razgraničenja između prava i politike u Njemačkoj spada i pitanje je li i u kojoj mjeri nakon promjene cjelokupnog političkog sustava i na njemu utemeljenog zakonodavstva nacionalno pravosuđe legitimirano na

odgovornost pozivati suce prijašnjeg sistema zbog njihovih pravorijeka ukoliko su njima - prema današnjem poimanju prava - povrijeđena ljudska prava? Ne postavljaju li se time na nedopušten način (zabrana retroaktivnosti) nova politička mjerila za tumačenje starih pravnih normi? Europski sud za ljudska prava potvrdio je postojanje ove nadležnosti preispitivanja uz posljedicu kažnjavanja tih sudaca i dužnosnika prijašnjeg političkog sustava (DDR-a).

(b) Stupanj normativne regulacije znatno je manji u *međunarodnom pravnom prostoru*. Međutim, nema govora o nekoj općenitoj tendenciji. Međunarodno je pravo nerazvijeno i slab mu je sustav sankcija – uz neke važne iznimke. Ova tvrdnja stoji, iako je pojačanim normiranjem područje ljudskih prava od proglašenja Opće deklaracije UN-a o ljudskim pravima 1948. znatno napredovalo donošenjem više multilateralnih pravnih akata, a osobito dva međunarodna pakta UN-a iz 1966. (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima).

U međunarodnom se pravnom prostoru usporedo s normativnim razvojem na području individualne zaštite ljudskih prava u posljednjih 15 godina, uz stanovito zakašnjenje, razvija normativna individualna kaznenopravna odgovornost za teške povrede ljudskih prava. Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 1993. osnovan je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) koji je 1994. započeo s radom. Godine 2002. na snagu je stupila Konvencija o Rimskom statutu Stalnog međunarodnog kaznenog suda (ICC) koji je donesen još 1998.

Oba su međunarodna kaznena suda unatoč tome što ICTY radi već više od 10 godina, (a i ICC će vjerojatno skoro početi s radom), predmet sporenja. Ta se tvrdnja odnosi na njihovu legitimaciju kao i na njihova postupovna pravila, a i na važna pitanja tumačenja međunarodnog materijalnog kaznenog prava. Temeljna misao: individualna kaznenopravna odgovornost svih viših časnika i njihovih zapovjednika pred neovisnim međunarodnim kaznenim sudom za počinjenje ili dozvolu počinjenja teških ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti još uvijek nije postala općepriznatim ili barem kroz običajno pravo priznatim sastavnim dijelom međunarodnog pravnog prostora. Kina, Indija, Rusija, Japan i SAD, pet najvećih država na svijetu, do danas nisu ratificirali Rimski statut, a SAD se protiv njega žestoko bori. Ovakva je situacija žalosna jer je međunarodna kaznenopravna odgovornost pripadnika vojski za teške povrede prava počinjene u akciji bez ikakve sumnje napredak u normativnoj regulaciji tih dosad nereguliranih pravnih prostora.

Oklijevanje spomenutih država i intenzivna politička borba SAD-a protiv te temeljne ideje jasno pokazuju kako u ovom pitanju politički i vojni interesi velikih država, kao i prije, imaju prioritet u odnosu na pravne obveze.

Pravo i politika u međunarodnom i nacionalnom pravnom prostoru u obrnutom su odnosu: pravo ne postavlja granice politici, već politika pravu. Ova tvrdnja stoji kad se radi o dobrovoljnom podređivanju država ili njihovih državljana

međunarodnom kaznenom pravosuđu. Čak se može govoriti o generalnom pridržaju važenja (*Geltungsvorbehalt*) što ga države imaju u odnosu na međunarodno pravo. Ovaj se pridržaj očituje u brojnim pridržajima oportuniteta i preispitivanja koje sadrži pravo nacionalne i međudržavne pravne pomoći i pravo izručenja. Do danas ne postoji opća obveza država na međusobnu suradnju u pružanju pravne pomoći u kaznenopravnim stvarima. Pravna pomoć među državama počiva na mreži bilateralnih i multilateralnih ugovora.

(c) Tijekom pedesetogodišnjeg razvoja koji je započeo donošenjem Rimskih ugovora unutar *europskog pravnog prostora* razvio se samostalan pravni poredak. Sud Europskih zajednica (*EuGH*) već je 1962. ustvrdio da su nacionalno pravo, međunarodno pravo i pravo EZ „samostalni, međusobno odvojeni pravni poretki“. Pravo Zajednice treba tumačiti temeljem vlastitih pravila, ono vrijedi neposredno u državama članicama i ima prednost pred nacionalnim pravom. To načelo prednosti prava Zajednice, koje je u čl. 1. st. 1. nacarta novog ustava prvi put izričito preuzeto u europsko primarno pravo, pravo Zajednice označava supranacionalnim pravom.

Budući da pravo EZ-a u prvom redu i prije svega ostalog za cilj ima integraciju zajedničkog tržišta i razvoj četiriju temeljnih sloboda koje se odnose na tržište (slobodni promet roba, osoba, usluga i kapitala, čl. 4. nacarta ustava) integracija je europskog pravnog prostora na području kaznenog prava i kaznenog pravosuđa dosad ostala nerazvijena. Treba dodati i da okvirne odluke i odluke donesene unutar „suradnje u području pravosuđa i unutarnjih poslova“, tj. u okviru „trećeg stupa“ Europske unije, ne stvaraju neposredno pravne učinke poput pravnih akata EZ-a.

Temeljni pravni akti u međunarodnom pravnom prostoru (Povelja UN-a iz 1945.), a ni oni u europskom pravnom prostoru (Ugovor o EZ, Ugovor o Europskoj uniji iz 1992., nacrt novog Ustava iz 2004.) ne predviđaju mogućnost prijenosa nadležnosti na području kaznenopravnog zakonodavstva.

U svrhu zaštite financijskih interesa i proračuna Europske unije, za borbu protiv organiziranog kriminala, krivotvorenja i pranja novca države su, među ostalim, sklopile posebne sporazume, donijele „zajedničke mjere“ ili okvirne odluke. Te su mjere dovele do parcijalnog i od strane nacionalnog pravosuđa nejednako provedenog pravnog usklađivanja.

Tješnju kaznenopravnu suradnju na temelju Šengenskih sporazuma (1985., 1990.) najprije je razvila jedna manja skupina država članica, u sklopu koje su se države ugovornice (Belgija, Njemačka, Francuska, Italija, Luksemburg i Nizozemska) u načelu obvezale na uzajamno pružanje pravne pomoći kad se radi o određenim kaznenim djelima, prihvatile zabranu dvostrukog kažnjavanja te uspostavile zajednički informacijski sustav.

Europski uhidbeni nalog (od 2004.) prvi je konkretni i obvezujući oblik suradnje na kaznenopravnom području. U skladu s načelom uzajamnog priznavanja

u kaznenom pravu svaki valjani uhiđbeni nalog ispostavljen od strane suda u jednoj od država članica EU treba bez detaljnog preispitivanja sadržaja biti priznat i u svim drugim državama članicama EU. Okvirna odluka Vijeća regulira minimalne zahtjeve koje taj uhiđbeni nalog mora ispuniti te na taj način vodi k određenom ujednačavanju u postupku. Područje njegove primjene je doduše ograničeno na ipak širok krug točno pobrojanih djela (čl. 2.).

Haški program koji je nedavno izradila Europska komisija („*Ten priorities for the next five years*“) sadrži opsežan akcijski program daljnjeg razvoja europskog pravnog prostora na područjima slobode, sigurnosti i pravosuđa, uključujući kazneno i kazneno-procesno pravo.

Strukturalni deficit kaznenopravne suradnje u europskom pravnom prostoru nedavno je doveo do obnove prijedloga da se uz Europski sud za ljudska prava i Sud Europskih zajednica osnuje i međunarodni europski kazneni sud (prijedlog suca Schomburga – ICTY). Za osnivanje posebnog europskog kaznenog suda (koji bi djelovao kao proširenje ili nadopuna Sudu Europskih zajednica u Luksemburgu) dva su dodatna razloga: kao prvo činjenica je da Sud Europskih zajednica danas u prvom redu ima funkciju tumačenja ugovora, a nakon stupanja na snagu novog ustava EU on će u budućnosti također biti nadležan za ljudska prava i temeljna pravosudna prava (vidi čl. II-47 nacrtu ustava). Na taj način moglo bi doći do preopterećenja Suda. Naime, suci Suda Europskih zajednica nisu suci specijalizirani za kazneno pravo. Drugo, ICC-u će zbog žestokog američkog otpora vjerojatno na duže vrijeme biti ograničena mogućnost djelovanja.

3. TEMELJI I GRANICE PRAVNE SURADNJE I NJEZIN ODNOS PREMA POLITIČKOJ SURADNJI – UZAJAMNO DJELOVANJE PRAVNE I POLITIČKE SURADNJE

Budući da u međunarodnom pravnom prostoru, tj. u Povelji UN-a, ne postoji mogućnost izričitog prijenosa nadležnosti za zakonodavnu ili sudbenu djelatnost na području kaznenog prava temelj ICTY-a čini jedna pomoćna konstrukcija koja može biti okarakterizirana i opravdana samo kao „juridička intervencija“. Osnivanje ICTY-a rezolucijom Vijeća sigurnosti obrazloženo je kao nužna „mjera za održavanje ili uspostavu međunarodnog mira i sigurnosti“ u skladu s čl. 42. Povelje UN-a. U slučaju ICTY-a, dakle, ne radi se o općem, „normalnom“ kaznenom sudu, već o *ad-hoc* sudu koji izvršava vremenski, prostorno i sadržajno ograničen zadatak donošenja presuda. Sadržajna granica djelovanja ovog suda proizlazi iz njegovog političkog zadatka koji se sastoji od održavanja i uspostave mira i sigurnosti u konfliktnoj regiji.

Iz Povelje UN-a za svaku državu članicu proizlazi obveza bezuvjetne suradnje u provedbi ove odluke Vijeća sigurnosti (čl. 25., 43., 48. Povelje UN-a).

Međunarodnopravna obveza suradnje je kao *lex specialis* regulirana i u čl. 29. ICTY-a. Dodatno je u aneksu Daytonskih sporazuma iz 1995. utvrđena obveza suradnje država bivše Jugoslavije na čijem su teritoriju kaznena djela počinjena.

Iz posebne i ograničene svrhe koji taj *ad-hoc* sud ima također proizlaze određene granice njegova djelovanja: on treba izbjeći svako postupanje koje bi moglo otežati ili čak ugroziti uspostavu ili održavanje mira i sigurnosti u konfliktnoj regiji. Te granice od sva tri dijela suda (sudaca, tužiteljstva i tajnika) zahtijevaju posebno sudačko i tužilačko samoograničavanje (*staatsanwaltliche Selbstbeschränkung*) utemeljeno na izbjegavanju svake političke aktivnosti koja bi dodatno ili iznova mogla ugroziti političku stabilnost regije. Za razliku od Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu, ovlast za donošenje presuda ICTY-a ne proizlazi iz okupacijskog prava organa okupacijske vlasti nakon bezuvjetne kapitulacije i unutar pravnog prostora bez vlastite suverene vlasti, već se temelji na ograničenoj intervencijskoj mjeri usmjerenoj na postizanje određenog političkog cilja.

Slično „sudačkom samoograničavanju“ (*richterliche Selbstbeschränkung*) u odnosu na područje politike (*judicial self restraint*) iz navedenog slijedi s ovim usporediva obveza ICTY-a na uzdržavanje od bavljenja politikom (*political self restraint*). ICTY je doduše osnovan kao pravna mjera usmjerena na ostvarivanje političkih ciljeva (osiguranje mira). Međutim, on je osnovan samo kao neovisan kazneni sud te je u svom postupanju isključivo ograničen na kazneno-postupovna sredstva koja mu na raspolaganje stavljaju Statut iz 1993. i Pravila postupka iz 1994. uključujući njihove novele, te priznata načela međunarodnog kaznenog prava ako su ona kao takva već nastala pravnom praksom. Tribunal počiva na političkom mandatu, ali se ne smije služiti političkim već samo postupovnim sredstvima (vidi *amicus curiae* u slučaju Blaškić).

4. O KRITICI PREKORAČENJA GRANICA NADLEŽNOSTI NA PRIMJERU EUROPSKE UNIJE (EU) I MEĐUNARODNOG KAZNENOG SUDA ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU U DEN HAAGU (ICTY), KAO I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA (SAD) I STALNOG MEĐUNARODNOG KAZNENOG SUDA (ICC)

Kada ICTY dopusti da ga se po nalogu i temeljem sporne odluke Vijeća EU-a (od 16. ožujka 2005.) učini aktivnim sudionikom isključivo političkog, a ni po čemu pravnog, tj. postupovno-pravnog procesa odlučivanja o jednom političkom pitanju (početak pristupnih pregovora s državom kandidatkinjom), kad ga i Vijeće ministara ICTY učini takvim sudionikom, onda se takvim postupanjem krše granice nadležnosti. Dolazi do naizmjenične instrumentalizacije zbog koje mogu biti povrijeđene pretpostavke neovisnosti suda, tj. u tom konkretnom slučaju tužiteljstva. Pravne forme kaznenopravne suradnje u međunarodnom pravnom prostoru treba odijeliti od formi političke suradnje u europskom pravnom prostoru.

Zbog nerazvijenosti ustrojstva međunarodnog pravnog prostora i nedostatka supranacionalnih mogućnosti sankcioniranja u slučaju pravnih povreda, pravila postupka ICTY-a (pravilo 7 bis: nepoštivanje obveza) u slučaju povrede obveze suradnje od strane pojedine države predviđaju poseban postupak, u kojemu spor između Suda i države o suradnji te države sa Sudom može biti iznesen pred Vijeće sigurnosti UN-a, i na taj način preko pravne podignut na političku razinu.

Ovdje se potvrđuje ranije postavljena teza da pravo - u ovom slučaju se radi o kaznenom i procesnom pravu - izvan granica nacionalnog pravnog prostora pravne države, tj. u međunarodnom pravnom prostoru u slučaju spora nailazi na svoje političke granice. To nas vodi do brojnih pitanja. Koju ulogu ima Vijeće sigurnosti UN-a u slučaju kad od predsjednika ICTY-a primi izvještaj o povredi obveze suradnje od strane jedne države članice UN-a? Djeluje li kao politički organ odlučivanja ili neka vrst „supersuda“ u slučaju spora između ICTY-a i države? Bi li za daljnji postupak trebao biti postavljen nekakav minimum standarda, primjerice pravo davanja izjava i saslušanja ili pravo predlaganja dokaza? Odgovori na oba ta pitanja su negativni. Vijeće sigurnosti kao politički organ može odlučivati prema političkim kriterijima.

Važna činjenica koju u trenutnom sporu zanemaruju i Vijeće EU i glavna tužiteljica ICTY-a jest da Pravila postupka ICTY-a daju nadležnost za komuniciranje Suda s političkom instancom (Vijećem sigurnosti) isključivo predsjedniku Suda, tj. jednom od sudaca, a ne glavnoj tužiteljici. Samo je predsjednik Suda ovlašten zastupati sud u obavljanju te funkcije važne za rješavanje spora. Stoga je neposredno uključivanje tužitelja kršenje procesnih pravila ICTY-a.

Prema tome, ako je kao bitan ili jedini razlog postojanja povrede obveze suradnje naveden izostanak uhićenja ili izručenja optuženika koji je tražen i nalazi se u bijegu, i za ovaj vanjski postupak procjene povrede obveze suradnje vrijede opća načela kazneno-procesnog dokaznog postupka. Tvrdnju da se tražena osoba nalazi na određenom području, ili u dosegu vlade jedne države, u skladu s pravilima kaznenog postupka i temeljem dokaznih sredstava treba dokazati tužiteljstvo i ista dokazna sredstva treba dostaviti predsjedniku Suda kojemu će ona biti osnova za izradu izvješća. Tvrdnje koje su nepotkrijepljene dokazima ili upute na već zastarjela saznanja ne udovoljavaju minimalnim procesnim standardima o teretu dokaza.

Ova razmišljanja govore u prilog tome da se postupci odlučivanja u okviru funkcionalne kaznenopravne suradnje unutar međunarodnog pravnog prostora trebaju odijeliti od postupaka odlučivanja u okviru regionalne suradnje unutar supranacionalnog europskog pravnog prostora. Način na koji je Vijeće ministara EU instrumentaliziralo kazneni sud UN-a za unutareuropske političke ciljeve ne predstavlja postupak primjeren europskom pravnom prostoru.

S njemačkog preveo: Josip Škarpa